



ONDERWIJSPACIFICATIE
**CONFESSIONELEN,
 SOCIALISTEN EN LIBERALEN
 KWAMEN TOT EEN
 UITRUIL**

**HONDERD JAAR GELEDEN
 KWAM ER EEN EINDE
 AAN DE SCHOOLSTRIJD.
 CHRISTELIJKE SCHOLEN
 KREGEN VOORTAAN EVENVEEL
 GELD VAN DE OVERHEID ALS
 OPENBARE. DAT WAS HET
 BEGIN VAN EEN ONGEKENDE
 ONDERWIJSVERNIEUWING.**

DOOR MIRJAM JANSSEN

→ **DE START VAN EEN BLOEIEND
 ONDERWIJSSTELSEL**

In 1834 opende in Smilde een gereformeerde school – al was 'school' een groot woord voor een boerenschuur, met een varken en een kalf. Toch waren er de eerste dag al twintig kinderen aanwezig voor een onderwijzer die elders was ontslagen omdat hij had lesgegeven in 'onzuivere godsdienstbegrippen'. Na drie dagen kreeg de schuur bezoek van de burgemeester en de veldwachter, en werd de zaak gesloten. De Smildense school was de eerste in zijn soort. In de jaren daarop bleven gereformeerden eigen scholen stichten in Noordoost-Nederland, meestal zonder succes. Maar ze hielden hardnekkig vol, want de behoefte aan gereformeerde scholen was groot.

Het ongenoegen was begonnen in 1806. Ten tijde van de Franse overheersing was in een onderwijswet bepaald dat Kerk en Staat voortaan gescheiden waren: scholen moesten kinderen opleiden tot staatsburgers, en daarin was geen rol meer voor de

Zuster Servatia van de Orde van de Heilige Vincentius à Paulo – waarvan de leden 'vliegkappen' dragen – op een katholieke meisjesschool in Tilburg, 1941.

ELKE GEZINDTE HAAR EIGEN

SCHOOL

Een klas van islamitische basisschool El Kadisia in Amsterdam in 2002



ONGELIJKE BEHANDELING
**BIJZONDERE SCHOLEN
 MOESTEN ZELF MAAR ZIEN
 WAAR ZE HET GELD
 VANDAAN HAALDEN**

kerk weggelegd. Voortaan bestond er een onderscheid tussen openbare en zogeheten bijzondere scholen met een religieus karakter. Openbare werden door de lokale overheid gefinancierd, bijzondere niet. Die moesten zelf maar zien waar ze het geld vandaan haalden. Soms kregen ze dat van kerkelijke instellingen, maar vaak waren het sappelende eenmansondernemingen.

Onveilig en onhygiënisch

De overheid probeerde de oprichting van bijzondere scholen zoveel mogelijk te ontmoedigen. Een van de argumenten daarvoor was dat de kwaliteit te wensen overliet. En dat klopte ook wel: ze waren vaak onveilig en onhygiënisch, en de pedagogische vaardigheden van hun enige onderwijzer lieten nogal eens te wensen over.

Op de openbare scholen kregen kinderen les in algemene 'christelijke deugden'. In de praktijk betekende dit dat ze moesten worden opgevoed tot ijverige, vaderlandslievende en gehoorzame burgers met een

geloof in één, alle richtingen overkoepelend Opperwezen. Voor orthodoxe protestanten en veel katholieken was dat niet genoeg. Toch mochten zij zich niet bemoeien met de invulling van het programma. De Bijbel en de catechismus mochten niet in de les worden gebruikt.

Wie een bijzondere school wilde oprichten moest toestemming vragen aan de overheid, die vaak weigerde. Dit leidde tot grote frustraties. Vooral orthodoxe protestanten lieten hun kinderen nog liever in een illegale boerenschool onderwijzen dan op een verfoeilijke openbare school.

In de loop van de eeuw kwam er meer begrip voor de positie van gelovigen. De liberale staatsman Rudolf Thorbecke legde de vrijheid van onderwijs vast in de Grondwet van 1848. Iedereen mocht voortaan een

PREMIER PIETER CORT VAN DER LINDEN



eigen school stichten als aan bepaalde kwaliteitseisen werd voldaan. Maar financieel werden de bijzondere scholen niet gelijkgesteld aan de openbare.

Ongenoegen van de 'kleine luyden'

In 1878 schreefde een nieuwe onderwijswet de eisen aan de kwaliteit van het onderwijs op. Het ging vooral om de kwaliteit van de gebouwen, maar veel kleine, bijzondere scholen zouden daar niet aan kunnen voldoen. Orthodoxe protestanten organiseerden daarom een massaal protest – het 'volkspetitionnement' – om de koning over te halen de wet niet te tekenen. Honderdduizenden, onder wie ook vele katholieken, sloten zich erbij aan.

De koning tekende toch. Maar er was wel winst geboekt, want de initiatiefnemers vormden in 1879 de eerste politieke partij van het land: de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). Voorman Abraham Kuyper wist het ongenoegen van zijn 'kleine luyden' goed te verwoorden. Samen met de later opgerichte Rooms-Katholieke Staatspartij maakte de ARP zich sterk voor overheids-subsidies voor bijzondere scholen. Tijdens het kabinet van Aeneas Mackay kwamen ze in 1888 een stap in de goede richting: de overheid ging meebetalen aan het personeel van bijzondere scholen, maar wilde niet opdraaien voor de kosten van de gebouwen. Daardoor stond het openbaar onderwijs nog steeds op voorsprong.

De confessionelen bleven zich miskend voelen. Zeker toen in 1901 de algemene leerplicht voor kinderen tot 12 jaar werd



In de loop van de negentiende eeuw worden ganzenveren als schrijfmiddel verdrongen door metalen pennen.



Katholiek leesplankje
 De verschillende overtuigingen ontwikkelen hun eigen lesmateriaal.

VOOR ELK WAT WILS

DE OPKOMST VAN NIEUWE SCHOOLSOORTEN

1917

De onderwijspacificatie vormt de aanzet tot grote vernieuwingen. Niet alleen komen er veel katholieke en protestantse scholen bij, ook voor andere levensbeschouwingen en pedagogische opvattingen is plaats. De eerste montessorikleuterschool wordt opgericht in Den Haag, gebaseerd op de ideeën van Maria Montessori. Volgens haar moeten scholen inspelen op de natuurlijke behoefte van een kind om zich te ontplooiën. Voor de oorlog telt Nederland al tientallen montessorischolen.

1971

Amsterdam krijgt de eerste islamitische school.

1974

Ook joodse kinderen krijgen eigen onderwijs.

1988

Hindoës stichten een school die ruimte biedt aan hun levensbeschouwing. Inmiddels telt Nederland zes basisscholen met vooral Hindoestaans-Surinaamse kinderen.

2000

Vooruitstrevende scholen propageren het 'nieuwe leren', dat veel nadruk legt op zelfredzaamheid. Docenten fungeren er als coach; leerlingen werken zelfstandig achter hun laptop.

2004

Technasia besteden extra aandacht aan onderzoek.



RUDOLF STEINER

1923

Nederland krijgt, als derde land in de wereld, een antroposofische school, gebaseerd op het gedachtegoed van Rudolf Steiner. Die school wordt geen succes, maar in de jaren zestig worden Vrije Scholen hier wel populair.

2013

iPad-scholen bieden lesstof bij voorkeur aan op tablets.

2016

De populariteit van Pokémon Go leidt tot pleidooien voor virtual reality in het onderwijs.

1928

Er komen daltonscholen, genoemd naar het Amerikaanse plaatsje Dalton, waar pedagoog Helen Parkhurst een speciale school leidde. Bij dit type onderwijs krijgen kinderen speciale taken die ze zelfstandig kunnen vervullen.



MINDER STOFFIGE LESSEN



ingevoerd. Dat vergrootte de greep van de overheid op het onderwijs en wekte nog meer afkeer.

De oplossing diende zich aan tijdens het kabinet van de liberaal Pieter Cort van der Linden. Deze regering wist twee zaken met elkaar te verbinden die dringend een oplossing behoefden. Liberalen en sociaal-democraten wilden al jaren een uitbreiding van het kiesrecht. Uiteindelijk kwam het in 1917 tot een uitruil: de confessionelen

gingen akkoord met de invoering van het algemeen mannenkiesrecht en passief vrouwenkiesrecht. Daarvoor in de plaats kregen ze gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs. Dat werd geregeld in de Wet op het Lager Onderwijs van 1920.

Experimenten

Het recht op volledige overheidsfinanciering voor bijzondere scholen was het begin van een ongekende onderwijsvernieuwing. Het aantal katholieke en protestantse scholen overtrof het aantal openbare scholen al snel (zie kader 'Bijzondere scholen in de meerderheid'). Veel onderwijsvernieuwers grepen de mogelijkheid aan om binnen het officiële bestel een school naar eigen pedagogische inzichten op te richten, het zogeheten algemeen bijzonder onderwijs. Deze vernieuwers hadden een afkeer van de strenge, klassikale manier van lesgeven op de openbare en confessionele scholen. Ze vonden dat kinderen erdoor in een keurslijf werden gedwongen en begonnen te experimenteren met lesmethodes die de leerlingen meer ruimte gaven.

De opkomst van al die concurrentie liet de openbare scholen niet onberoerd. Omdat ze hun leerlingenaantallen zagen teruglopen, sloegen ook zij aan het vernieuwen. De stijve, uitsluitend klassikale benadering van voorheen raakte in onbruik. Een ander - onbedoeld - effect van de onderwijsprivatisering is dat zich in Nederland maar weinig privéscholen hebben ontwikkeld. In veel landen moeten ouders die iets anders voor hun kinderen willen dan het staatsonderwijs hun toevlucht zoeken tot particuliere scholen. Dat is in Nederland niet nodig, omdat de meeste levensbeschouwelijke en pedagogische voorkeuren van overheidswege worden gefinancierd. Het Nederlandse onderwijs is daardoor gemengd: kinderen van rijke en arme ouders gaan naar dezelfde scholen.

Particulier instituut

Pas in 1965 kreeg Nederland de eerste particuliere school: Instituut Blankestijn in Utrecht, dat de mogelijkheid biedt versneld eindexamen te doen. Inmiddels zijn er meer van dit soort scholen bij gekomen en hebben ze ook gewone klassen. Maar met lesgeelden die kunnen oplopen tot meer dan 30.000 euro per jaar



'Volkspetitionnement'
In deze cartoon overhandigt de bisschop namens zijn schapen een lange lijst handtekeningen tegen de nieuwe onderwijswet, 1878.

AFKEER VAN STRENG EN KLASSIKAAL OOK OPENBARE SCHOLEN GREPEN DE KANS OM TE VERNIEUWEN

bedienen ze maar een kleine groep. In landen als de Verenigde Staten en Engeland maken privéscholen een groter deel van de onderwijssector uit, omdat ze leerlingen voorbereiden op de zware toelatingsexamens voor de beste universiteiten. Maar het Nederlandse stelsel verlangt geen grote investeringen: voor de

meeste studies geldt alleen een vwo-diploma als toelatingseis. Zo heeft het compromis dat Cort van der Linden in 1917 wist te smeden geleid tot een gevarieerd onderwijsaanbod, dat voor zeer veel leerlingen toegankelijk is. ■

Mirjam Janssen is historicus en journalist.

STEEDS MINDER NEDERLANDERS NOG RELIGIEUS

De afgelopen eeuw zette de ontkerkelijking in. In 1909 noemde 5 procent van de bevolking zich onkerkelijk, in 1996 was dat al meer dan de helft.

JAREN	NED. HERVORMD	KATHOLIEK	GEREFORMEERD	OVERIG	ONKERKELIJK
1909	44%	35%	10%	7%	5%
1920	41%	36%	10%	5%	8%
1930	34%	36%	9%	7%	14%
1947	31%	39%	10%	3%	17%
1971	24%	40%	9%	3%	24%
1985-89	13%	29%	8%	1%	49%
1996	14%	21%	8%	4%	53%

BRON: NELLEKE BAKKER E.A., VIJF EEUWEN OPVOEDEN IN NEDERLAND



SOMMIGE ISLAMITISCHE SCHOLEN SYMPATHISEREN MET FETHULLAH GÜLEN

PLEIDOOIEN VOOR AFSCHAFFING ARTIKEL 23

BIJZONDERE SCHOLEN IN DE MEERDERHEID

De positie van bijzondere scholen staat ter discussie. Ze zouden de samenstelling van de bevolking niet meer weerspiegelen.

Na de onderwijsprivatisering gaven de meeste ouders voor hun kinderen de voorkeur aan bijzondere scholen. En die zijn nog steeds in de meerderheid. Ongeveer 30 procent van de basisscholen is openbaar, 30 procent katholiek en 30 procent protestant. Nu de ontkerkelijking voortschrijdt wordt regelmatig gepleit voor afschaffing van artikel 23, dat de vrijheid van onderwijs regelt. Het bijzonder onderwijs zou de samenstelling van de bevolking niet meer weerspiegelen. Inmiddels beschouwt nog maar de helft van de Nederlanders zich als godsdienstig, en ruim 80 procent gaat zelfs nooit of bijna nooit meer naar de kerk. Een ander argument tegen het bijzonder

onderwijs is dat sommige groepen zich daardoor te veel in hun religieuze bastion kunnen terugtrekken. Dat zou vooral gelden voor islamitische scholen. Afgelopen zomer ontstonden er conflicten tussen islamitische scholen die zich bij Fethullah Gülen betrokken voelden en scholen die voor president Recep Erdogan kozen. Daardoor kwam een Turks conflict via het onderwijs Nederland binnen. GroenLinks pleit in het verkiezingsprogramma voor afschaffing van het bijzonder onderwijs - tot ergernis van de christelijke partijen. Staatssecretaris Sander Dekker van Onderwijs overweegt de wetgeving te moderniseren, zodat het nog makkelijker wordt een nieuwe school te beginnen.

MEER WETEN



Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000 (2006) door Nelleke Bakker e.a.



De eerste 150 jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946 (2013) oerdegeelijk boek door J.Th.J. van den Berg en J.J. Vis.



www.onderwijsmuseum.nl
Het Onderwijsmuseum toont op deze website de geschiedenis van het Nederlandse onderwijs.